

Пропозиції
до проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо удосконалення порядку здійснення досудового розслідування та
судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів,
які пов'язані із сексуальним насильством, яке вчинене
в умовах збройного конфлікту»
*(реєстр. № 9351 від 05.06.2023 р.)**

Законопроектом передбачено внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України¹ (далі – КПК України), спрямованих на удосконалення порядку здійснення окремих процесуальних дій під час досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, вчинених в умовах збройного конфлікту.

Метою законопроекту є створення процесуальних умов для забезпечення конфіденційності потерпілих при проведенні досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про злочини вищевказаної категорії.

Для цього пропонується внести відповідні зміни та доповнення до статей 27, 216, 219, 232, 278, 336 КПК України. Зокрема, щодо положень, які встановлюють особливості: розгляду слідчим суддею клопотань та скарг у кримінальних провадженнях стосовно злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, вчинених в умовах збройного конфлікту; проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень цієї категорії; проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження таких злочинів; підслідності злочинів зазначеної категорії, досудове розслідування яких пропонується здійснювати слідчими органів Національної поліції або слідчими органів безпеки тощо.

Законопроект не суперечить Конституції України та міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

З огляду на викладені в законопроекті пропозиції, вважаємо за доцільне зазначити про такі ризики його положень.

Вбачається доцільним привести термінологію, що застосовується в законопроекті, у відповідність із вимогами чинного кримінального процесуального та кримінального законодавства України.

Так, у назві та тексті законопроекту виділяється окрема категорія злочинів, пов'язаних із *«сексуальним насильством, яке вчинене в умовах збройного конфлікту»*.

Проте, у чинному КПК України відсутній такий термін, як *«умови збройного конфлікту»*.

Натомість, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX² у КПК України передбачено можливість проведення окремих слідчих та інших процесуальних дій, а також у цілому особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду – в «умовах воєнного стану» або «під час дії воєнного стану».

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII³ воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу та передбачає надання відповідним органам державної влади повноважень, необхідних для відвернення такої загрози та відсічі збройній агресії. Тобто передбаченим у цьому Законі поняттям воєнного стану повністю охоплюються й обставини, пов'язані зі збройним конфліктом, збройною агресією, нападом тощо.

Так само й об'єктивна сторона діянь, передбачених у Розділі IV Кримінального кодексу України (далі – КК України)⁴ «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», не містить кваліфікуючої ознаки, пов'язаної з їх вчиненням «в умовах збройного конфлікту». Це стосується, серед іншого, і таких кримінальних правопорушень, як звалтування (стаття 152) та сексуальне насильство (стаття 153).

У переважній більшості норм КК України в якості кваліфікуючих ознак також використовуються формулювання щодо вчинення відповідних діянь «під час дії воєнного стану», «в умовах воєнного стану» або «в бойовій обстановці». Наприклад, обтяжуючими обставинами невиконання наказу (стаття 403), самовільного залишення військової частини або місця служби (стаття 407), дезертирства (стаття 408), як і більшості інших правопорушень, передбачених у Розділі XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», є їх вчинення «в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці».

Відсутнє словосполучення «в умовах збройного конфлікту» і в диспозиції статті 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Зазначена норма міститься в Розділі XX цього Кодексу «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», на який у законопроекті робиться посилання у зв'язку із пропозиціями до статті 219 КПК України.

Стаття 438 КК України передбачає кримінальне покарання, серед іншого, за жорстоке поводження з цивільним населенням, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення передбачених міжнародними договорами законів та звичаїв війни.

Переліченими діями охоплюються й факти сексуального насильства щодо цивільного населення, вчинені під час ведення війни. Наприклад, подібні факти можуть включатися як складові компоненти у діяння, передбачені статтею 3

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>

³ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>

Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року⁵. Згідно з її приписами стосовно осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, заборонено вчиняти такі дії, як: насилля над життям і особистістю; завдання каліцтва; жорстоке поводження й тортури; наруга над людською гідністю; образливе та принизливе поводження тощо.

У статті 438 КК України також ідеться про застосування заборонених засобів ведення війни, про інші порушення законів та звичаїв війни, а не про «збройні конфлікти» чи про порушення «умов збройних конфліктів».

Потребує уточнення й запропонована кваліфікація злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, яке вчинене в умовах збройного конфлікту. У законопроекті такі злочини пропонується виділити в окрему категорію, передбачивши особливий порядок проведення певних процесуальних дій під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо них. Такий порядок, насамперед, спрямований на забезпечення вимог конфіденційності для потерпілих та свідків у цих провадженнях.

Водночас, чинний КК України, як вже зазначалося, не містить норми, яка передбачала би кримінальну відповідальність за «сексуальне насильство, вчинене в умовах збройного конфлікту».

Об'єктивна сторона диспозиції статті 153 КК України «Сексуальне насильство» Розділу IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» не містить вказаної ознаки. До того ж, цією статтею не охоплюються всі діяння зазначеного виду, передбачені іншими нормами названого Розділу, насамперед, статтею 152 «Згвалтування» або статтею 154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок». Однак, у диспозиціях інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи теж відсутні ознаки їх вчинення саме «в умовах збройного конфлікту».

У переліку діянь, за які встановлена кримінальна відповідальність у статті 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» або в інших статтях Розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», безпосередньо не вказується про сексуальне насильство, яке вчинене в умовах збройного конфлікту, або сексуальне насильство, вчинене в умовах ведення війни чи у бойовій обстановці тощо.

Проте, незважаючи на вирішальне значення, яке має для досягнення мети законопроекту доповнення КК України нормою, яка би встановлювала кримінальну відповідальність за окрему категорію кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством, яке вчинено в умовах ведення війни (збройного конфлікту), відповідні пропозиції щодо цього відсутні. Як наслідок, така ситуація фактично унеможлиблює здійснення запропонованих у законопроекті процесуальних дій, оскільки злочини, щодо яких мають проводитися досудове розслідування або судовий розгляд, кримінальним законом як такі не передбачені.

У зв'язку з викладеним, відсутні підстави і для запропонованого доповнення частини другої статті 216 КПК України новим абзацом щодо здійснення «досудового розслідування злочинів, які пов'язані із сексуальним

⁵ Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

насильством, яке вчинене в умовах збройного конфлікту, слідчими органів Національної поліції або слідчими органів безпеки».

На сьогодні, виходячи з вимог названої статті, у чинному КПК України досить чітко розмежується підслідність злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділ IV КК України), з одного боку, та злочинів щодо порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 Розділу XX України), з іншого. Досудове розслідування щодо них здійснюється, відповідно, слідчими органів Національної поліції та слідчими органів безпеки.

Водночас, запропонована редакція нового абзацу частини другої статті 216 КПК України має неконкретний, невизначений характер. Встановлюючи альтернативу для розслідування одних і тих же злочинів слідчими різних відомств, законопроект не містить будь-яких критеріїв щодо підстав та порядку, за якими в кожному конкретному випадку мають передаватися кримінальні провадження щодо цих злочинів слідчим цих органів.

Під час правозастосовної діяльності така невизначеність призводитиме до конфліктних ситуацій, сприятиме зволіканню й затягуванню досудового розслідування, порушенню його розумних строків. Між тим, забезпечення дотримання таких строків є однією із цілей законопроекту.

У законопроекті пропонується доповнити частину другу статті 219 КПК України новим пунктом 3), згідно з яким строк досудового розслідування у «кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених Розділом XX Кримінального кодексу України», визначається лише як *«розумний строк»*, без зазначення лімітованих строків, встановлених у пунктах 1) і 2) цієї частини (таких як: дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину).

Водночас, така пропозиція виходить за межі предмета правового регулювання законопроекту, а також не узгоджується з визначенням та умовами використання розумних строків, передбаченими в КПК України.

Законопроект пропонує внести зміни та доповнення до окремих статей КПК України, які би встановлювали особливий порядок здійснення процесуальних дій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із *«сексуальним насильством, яке вчинене в умовах збройного конфлікту»*.

Як зазначалося вище, вказані дії можуть охоплюватися об'єктивною стороною такого складу кримінального правопорушення, як *«Порушення законів та звичаїв війни»*, передбаченого статтею 438 Розділу XX КК України *«Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»*.

Однак Розділ XX цього Кодексу містить ще чотирнадцять правопорушень, диспозиція яких не має ніякого відношення до *«сексуального насильства в умовах збройного конфлікту»*. Серед них, зокрема, *«Пропаганда війни»* (стаття 436), *«Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»* (стаття 437), *«Застосування зброї масового знищення»* (стаття 439), *«Посягання на життя представника іноземної держави»* (стаття 443) тощо.

Окрім того, зазначена пропозиція не відповідає одній із основоположних засад кримінального провадження – вимогам *«розумності строків»*, встановленим

статтею 28 КПК України. Згідно з положеннями частини першої цієї статті під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

При цьому, однією з основних вимог є те, що розумні строки не можуть перевищувати *передбачені цим Кодексом* строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Тобто використання правила «розумних строків» повинно мати обмеження щодо конкретних строків проведення певної дії чи прийняття певного рішення, безпосередньо визначених у КПК України. У даному випадку – це передбачені частиною другою статті 219 КПК України строки досудового розслідування у дванадцять або вісімнадцять місяців.

Вимоги щодо дотримання розумності строків досудового розслідування та їх конкретних обмежень пов'язані також із реалізацією іншої засади кримінального провадження – якомога скорішого, без зволікання *доступу до правосуддя*. Згідно із частиною п'ятою статті 28 КПК України «Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито».

Однак, будь-які пропозиції щодо внесення змін до статті 28 КПК України, якою встановлено загальні вимоги щодо застосування розумних строків у кримінальному провадженні, у законопроекті відсутні.

Правова невизначеність вищеназаних положень законопроекту, їх неузгодженість із деякими основними вимогами та нормами чинних КПК України та КК України в подальшому перешкоджатиме його однозначному тлумаченню та ефективному застосуванню під час практичної діяльності.

Реалізація запропонованого проекту закону не потребує додаткових видатків із Державного та місцевих бюджетів України.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*